

Aleksandr V Pantsov:

Den nya förfalskarskolan

[Översatt från engelskan, *MM*, band 3 nr 8 och 9, 1990. Artikeln först publicerad på ryska i *Arbetarklassen och det moderna samhället*, Moskva: 1990. Översättning: G Källqvist.]

1932, i exil, publicerade L D Trotskij en av sina bästa böcker – **Stalins förfalskarskola**. Några år innan **SUKP(b):s historia** (korta kursen) avslöjade och kritiserade han med hjälp av dokument på ett övertygande sätt i princip alla de viktigaste uppfattningarna hos den syn på den ryska kommunistiska rörelsens historia som strax därefter blev en dogm i vårt land, en dogm som var omöjlig att ifrågasätta. Givetvis förbjöds Trotskijs verk av stalinisterna. Det var först för några månader sedan som läsare i Sovjetunionen fick möjlighet att bekanta sig med det (Se *Historiska frågor*, nr 7-10 [1989], och nr 1 [1990].)

Stalins förfalskarskola var förhärskande i vår litteratur under mer än ett halvt sekel, och bestämde historikers och skribenters syn på och analys av inte bara Trotskijs egen politiska verksamhet, utan också på den ryska kommunistiska rörelsens historia i sin helhet. Och först på senare tid, i och med utbredningen av Glasnost, har den militanta dogmatismens och de gamla schemans i grund och botten begränsade sfär börjat brytas ner. Det har öppnat sig ett nytt område av historisk kunskap för forskarna. Det har blivit möjligt att göra en seriös, objektiv översikt av Trotskijs politiska liv. Arbeten av V I Bilik, V P Danilov, Y I Korabljov, M A Molodtsigin, A M Podsjtekoldin, L M Spirin, V I Startsov och V N Sjaposjnikov har publicerats. De beskriver Trotskijs politiska agerande under de olika skedena av hans liv med tillräckligt hög vetenskaplighet.¹

Men trots allt har sanningen om Trotskij trängt sig fram bara med stor svårighet. De objektivt vetenskapliga verken drunknar i floden av artiklar och böcker där Trotskij, precis som tidigare framstår som en sorts ”ont geni”, som älskar sin roll i revolutionen mer än revolutionen själv. Bara ett fåtal författare fortsätter emellertid att ”avslöja” Trotskij och ”trotskismen”, och på så sätt målmedvetet fullföljer traditionen från [Stalins] **Korta kurs**.²

Av den ena eller andra orsaken är majoriteten av historikerna och skribenterna inte starka nog att slita sig loss från de tidigare bedömningarna, men måste ändå ta hänsyn till ”tidsandan”. I deras

1 Se V I Bilik, ”Trotskij: På väg mot sanningen om honom”, *Sobesednik*, nr 33 1989; V P Danilov, ”Vi börjar lära oss känna Trotskij”, *EKO*, 1 1990; Y I Korabljov, ”Varför Trotskij?”, *Politisk skolning*, nr 2; M A Molodtsigin, ”120 dagar som krigskommissarie: från historien om övergången till uppbygget av en röd reguljär massarmé”, *Militärhistorisk tidskrift*, nr 8 och 10 1989; A M Podsjtekoldin, ”Den nya kursen: prolog till en tragedi”, *Ungkommunisten*, nr 8 1989; L M Spirin, ”Från ryska kommunistpartiets historia under inbördeskriget och invasionskriget”, *Problem i SUKP:s historia*, nr 3 1989; V I Startsov, **Trotskij: Sidor ur en politisk biografi**, Moskva 1990; V N Sjaposjnikov, ”Trotskij – medarbetare i 'Eastern Observer'”, *Nyheter från vetenskapsakademien*, nr 3 1989.

2 Se V Ivanov, ”De målar om Judas”, *Sovjetryssland*, 27 september 1987; L M Minajov, ”Kampen om ledarskapet och deformationen av leninismens utseende”, *Problem i SUKP:s historia*, nr 12 1989; A Y Ponomarov, ”Det går inte att bygga en armé utan förtryck”, *Militärhistorisk tidskrift*, nr 8 och 10 1989.

verk kan man finna en tendens att grunda sig på speciella uppfattningar. Internt är dessa helt logiska, men utåt är de motsägelsefulla och eklektiska. Inom ramen för dessa uppfattningar kan de delvis acceptera och tolerera Trotskijs förtjänst som en av revolutionens aktivister. Och på samma gång bevarar man arvet från en rad av det stalinistiska schemats centrala teser – först och främst tesen att Trotskijs och Lenins teoretiska ståndpunkter var direkt motsatta. Det är därför inte oväntat, och till och med lite positivt, att när dessa författare nämner Trotskijs politiska verksamhet, då avslöjar de bara en del av hemligheten. Det kan bara öka läsarens benägenhet att tro att dessa författare är helt principiösa. Denna historiefgrafiska tendens återspeglas allra mest fullständigt i N A Vasetskijs och D A Volkogonovs många arbeten, och dessa två kan i sanning anses vara denna tendens grundare.³

De uppfattningar som uttrycks i deras senaste verk återges i många tidningar och tidskrifter. Uppenbarligen beror det på att deras förklaringar inte kräver att redaktörerna eller läsarna på ett avgörande sätt bryter med de illusioner som under många år har dominerat deras medvetande. Men ju mer denna historiefgrafiska tendens blir känd för massorna, ju mer uppstår kravet på en kritisk granskning. Det är nämligen inte bara frågan om att återupprätta sanningen om den person som blev Stalins störste motståndare och en av hans offer. Utan kunskap om Trotskij och hans teorier är det fullständigt omöjligt att förstå en hel historisk period i vårt land. Och följaktligen blir det mycket svårare att finna vägen till en reform av den nuvarande.

Vad består då konkret Vasetskijs och Volkogonovs ståndpunkter av? Vad bygger upp deras argumentation och vad kan man acceptera av den och vad måste förkastas som inte överensstämmande med verkligheten?

I korta drag består deras uppfattningar av följande: från och med 1903 (det vill säga från det Ryska Socialdemokratiska Arbetarpartiets, RSDAP:s, andra kongress) och ända fram till sommaren 1917 förde Trotskij en aktiv kamp mot Lenin, både med vänsterdogmatiska och högeropportunistiska åsikter i alla den revolutionära rörelsens strategiska och taktiska frågor (utom, kan man tänka sig, i den tillfälliga frågan om Bunds plats i RSDAP). Trotskij upphörde bara tillfälligt med denna kamp i samband med den revolutionära entusiasmen och vänsterrörelsen bland massorna under de fyra månaderna innan oktober.

Men den grundläggande skillnaden mellan "trotskismen" - vars innersta väsen var den djupt felaktiga teorin om den permanenta revolutionen – och leninismen kvarstod. Även om Lenin mycket väl förstod detta, så försökte han ändå utnyttja Trotskijs organisatoriska och propagandistiska förmåga, och "försökte under lång tid 'återföra' honom till den rätta sidan" (D A Volkogonov, **Sejer och tragedi [S & T]**, band 1, Moskva 1989, s 167). I förhållande till Lenin "höll sig Trotskij i allmänhet och på det hela taget inom... ramarna" (*Den nya och aktuella historien*, nr 3 1989, s 151), och han spelade till och med en särskild roll under oktoberrevolutionen och uppbygget av Röda armén. Men "hans avsteg från sunda marxistiska övertygelser gjorde honom till en 'ögonblickets hjälte'" (**S & T**, s 165), och "trotskismen" trädde fram med förnyad styrka vid tiden för Lenins död och i synnerhet efter hans död.

"Trotskijs starka och självständiga intellekt, dock med svaga internationellt utblickande 'kristaller' [?! - A P], i kombination med hans ytterst ambitiösa karaktär, ledde honom gradvis till

3 Se N A Vasetskij, **Likvidering – Stalin, Trotskij, Zinovjev: Fragment av några politiska öden**, Moskva 1989. De kapitel i denna bok som tillägnades Trotskij publicerades upprepade gången i en rad tidningar och tidskrifter både innan och efter att de gavs ut som bok (se till exempel *Agitator*, nr 18 1989; *Argument och fakta*, nr 34 1988; *Vitrysk kommunist*, nr 11 och 12 1989, nr 1-3 1990; *Komsomolskaja pravda*, 19 maj 1989; *Litterär tidskrift*, 1 januari 1989; *Den nya och aktuella historien*, nr 3 1989; *Fredens och socialismens problem*, nr 1 1990; *Sovjetiska fackföreningar*, nr 14-17 1989.) Se även delarna om Trotskij i D A Volkogonovs bok **Sejer och tragedi: ett politiskt porträtt av J V Stalin**, Moskva 1989, och hans artiklar i *Pravda* 8 september 1988, och tidskrifterna *Rodina*, nr 7 1989 och *Kommunister i de väpnade styrkorna*, nr 19 1989.

den stalinistiska socialismens oförsonliga fienders läger”, och slutligen till Sovjetmaktens fiendeläger (S & T, s 259). (Uppenbarligen hade de som inte bekämpade den stalinistiska socialismen svaga och osjälvständiga intellekt, och därmed starka internationellt utblickande kristaller!)

”Hela saken består av det faktum”, skriver N A Vasetskij i en bred framställning av sin uppfattning, ”att Trotskij i partiet i koncentrerad form återspeglade stämningarna hos de medlemmar som försökte stöda sig på en dogmatisk tolkning av den klassiska 1800-talsmarxismen... De erkände i ord leninismen... men i sina handlingar underskattade de ständigt Lenins lära om det nya skedet i marxismens utveckling på 1900-talet” (*Den nya och aktuella historien*, nr 3 1989, s 152).

Var det så? Vi ska undersöka de viktigaste ståndpunkterna hos de uppfattningar som presenterats.

Ja, givetvis förde Trotskij och Lenin under många år en våldsam diskussion om en hel rad problem för revolutionen och partibygget. Men frågan var trots allt mer komplicerad än hur Vasetskij och Volkogonov framställer den. Vid RSDAP:s andra kongress talade Trotskij således bara mot Lenin på två punkter på dagordningen: Paragraf 1 i stadgarna och valet till partiets centrala organ. Det framgår klart både av kongressprotokollen och den ”Dagbok över möten vid RSDAP:s andra kongress” som Lenin redigerade. (Se ”RSDAP:s andra kongress, juli-augusti 1903. Protokoll.” V I Lenin, **Collected Works**, band 6, s 467-509.)

Trotskij ifrågasatte inte en enda av de teser till partiprogrammet som Lenin formulerade. Tvärtom försvarade Trotskij Lenin i den frågan.

Varför stödde han då Martov i frågan om stadgarnas första paragraf? Enligt Vasetskij, som med stor misstänksamhet bedömer praktiskt taget allt Trotskij gjorde, avslöjar detta agerande hans ”benägenhet att ändra sina principer och övertygelser, att förkasta revolutionära kampformer, särskilt om det gav honom aktuella politiska vinster” (N A Vasetskij, **Likvidering**, Moskva 1989, 55). Vilka politiska vinster? Det måste vi gissa.

(Vasetskij misstänker exempelvis Trotskij för något skumt till och med när han talar om hans första flykt från förvisningen 1902. Han betonar speciellt det faktum att Trotskij lämnade sin fru och två små döttrar när han flydde [Vasetskij skriver ”utomlands” när det i själva verket var till Samara] [se *Den nya och aktuella historien*, nr 3 1989, s 139]. Jag tror att det är onödigt att påpeka att Trotskij inte flydde från förvisningen för att komma från sin familj, utan för att aktivt delta i det revolutionära arbetet. Inte heller Volkogonov undviker misstänksamhet i förhållande till Trotskij.)

Vad var det som egentligen hände? Jag tror att det bara går att förstå om vi inser att kärnan i motsättningen mellan Lenin och Martov var frågan om förhållandet mellan demokratin och centralismen i partiet. Debatten rörde sig således om själva begreppet ”parti”, och principerna för hur det skulle byggas upp organisatoriskt. Och medan Martov och hans anhängare – varav Trotskij var en – stod för en bred, flexibel organisation som inte knöts samman av en strikt partidisciplin, så försvarade Lenin tvärtom bestämt centraliseringen, och betonade speciellt behovet att försvara partiets hårdhet, fasthet och renhet. Lenins strävan var förklarlig. Den härrörde ur önskan att motarbeta kottarbildningar och undvika att organisationen bröt samman under de villkor som det underjordiska arbetet innebar.

Samtidigt måste vi också förstå martoviternas ståndpunkt. De levande exemplen av Robespierre, Tkatsjov, Netjajev och andra revolutionära extremister var färska i minnet hos deltagarna i den revolutionärt demokratiska rörelsen, och begreppen ”organisatorisk centralism” och ”revolutionär disciplin” var fullt tillräckligt komprometterade. Just av detta skäl kunde inte Martov och Trotskij acceptera Lenins åsikter, som han betonade i pamfletten **Vad bör göras?**

Den enda allvarliga organisationsprincipen för dem som arbetar i vår rörelse måste vara:

den strängaste illegalitet, det strängaste urval av medlemmar och utbildning av yrkesrevolutionärer. Om allt detta är förhanden, så är också någonting mer än ”demokrati” tryggt, nämligen fullständig kamratlig tillit mellan revolutionärerna... en organisation, som består av verkliga revolutionärer,.. kommer [inte] att sky några medel för att befria sig från en olämplig medlem. (V I Lenin, **Valda verk i 10 band**, band 2, s 140.)

Det var just därför som Trotskij – under kongressen och i synnerhet efter den – envist upprepade sin tanke att individens organisatoriska underordnande under partiet till sist skulle leda till att partiet degenererade till en trångsynt radikalt konspiratorisk organisation. (Han ståndpunkter i detta ämne utvecklas mer fullständigt i hans pamflett ”Våra politiska uppgifter, taktiska och organisatoriska frågor”, Genève 1904.)

Han stödde Lenin i frågan om partiet först när han insåg (detta ägde rum först på sommaren 1917) att ”[V I Lenins] egen organisatoriska politik inte alls var rätlinjig. Mer än en gång tvingades han avvisa partiets överdrivna centralism och vädja till gräsrotterna mot toppen. När det kom till kritan... upprätthöll partiet den nödvändiga balansen mellan demokratin och centralismen.” (Trotskij, **Stalin**, red Y Felsjtinskij, Chalidze 1985, s 140) Men så fort denna jämvikt rubbades, något som blev helt uppenbart för Lenin 1922 och senare även för Trotskij 1923, gjorde först Lenin och sedan Trotskij på ett beslutsamt sätt uppror mot den ”apparatus terror” som tog form i partiet.

Men mer om detta senare. Just nu vill jag bara betona att Trotskij 1903-07 absolut inte gick mot Lenin i frågan om partibygget utifrån en vänster- eller högeropportunistisk ståndpunkt, utan från en öppet demokratisk ståndpunkt. Det är smärtsamt att inse att mycket av det han oroligt varnade för i praktiken helt och hållet bekräftades av stalinismen.

Nu till meningskiljaktigheterna mellan Trotskij och Lenin i frågan om revolutionens teoretiska problem. Från 1905 till mars 1917 bestod de i grund och botten av motsättningen mellan två begrepp: den permanenta revolutionen – som Trotskij kämpade för – och proletariats och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur – som Lenin noggrant utarbetade.

I korta ordalag kan Trotskijs teori beskrivas på följande sätt: den ryska borgarklassen kunde inte leda den revolutionära rörelsen. Därmed var det omöjligt att tänka sig att den demokratiska revolutionen kunde segra fullständigt i Ryssland, utom i form av proletariats diktatur, med stöd av bönderna. Endast en arbetarregering som stöddes av bönderna var stark nog att lösa alla de problem som stod på dagordningen för den ryska revolutionära rörelsen. Varken en borgerlig diktatur eller ens proletariats och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur var förmögen att göra det. Den proletära diktaturen, som oundvikligen genomförde inte bara socialistiska utan också samtidigt demokratiska uppgifter, ger en kraftfull knuff till den internationella socialistiska revolutionen. Proletariats seger i väst hindrar borgarklassen från att återupprätta sig i Ryssland, och gör det möjligt för Ryssland att slutföra det socialistiska uppbygget. (Denna teori lades för första gången fram på ett systematiskt sätt av Trotskij 1906 i boken **Resultat och framtidsutsikter**.)

”I ord var denna teori revolutionär, men faktum var att den låg nära den opportunistiska och liberalt borgerliga linjen”, skriver Vasetskij. ”Oavsett om Trotskij ville det eller ej, blev hans mål objektivt att utveckla händelser som skulle döma arbetarklassen till isolering och revolutionen till nederlag.” (*Fredens och socialismens problem*, nr 1 1990, s 52, 53. Se även *Vitrysk kommunist*, nr 11 1989, s 54. Det är i detta fall inte svårt att se att Vasetskij beskrivning är en variant av stalinisternas karakterisering av den permanenta revolutionens teori: ”Den var en teori för att avvärja proletariats, för att avmobilisera dess styrkor.” Se ”En internationell spion är död”, *Pravda*, 24 augusti 1940.)

Var det så? Kan Vasetskij verkligen undgå att se att Trotskijs uppfattning blev den socialistiska

revolutionens program i Ryssland? Jag tror att han inser det, eftersom det naturligtvis är helt omöjligt att missa det. Och dessutom är det troligen just därför som han så envist vill tillbakavisa den. Annars skulle han bli tvungen att medge att Trotskij redan 1905-06, långt innan Lenin, lade grunden till själva tanken på att det inte bara var möjligt utan till och med oundvikligt med den socialistiska revolutionen i ett land.

Dessutom är den inte bara någon sorts ”enskilt angrepp”, och inte ett stadium i den avancerade kapitalismens utveckling, utan den förläggs till ett land som låg efter i den samhällsliga, ekonomiska och politiska utvecklingen och var det världskapitalistiska systemets svagaste länk. Han skulle då också vara tvungen att argumentera att Trotskij inte på något sätt förnekade böndernas revolutionära roll i förbund med proletariatet under de annalkande revolutionära händelserna. Enligt hans uppfattning visade det sig nämligen att bönderna i Ryssland var beredda att stöda proletariatets diktatur i så måtto som den tillfredsställde böndernas intressen.

”en sund politik kommer att tvinga proletariatet att kalla inflytelserika ledare för stadens småbourgeoisi, de intellektuella och bönderna att dela makten”, anmärkte Trotskij (**Resultat och framtidsutsikter**, på marxistarkiv.se, s 23.)

Är det också att ”döma arbetarklassen till isolering”?

Och, slutligen, om anhängarna till den historiegrafiska strömning som vi har beskrivit erkände att Trotskijns uppfattning blev den socialistiska revolutionens program i Ryssland, så skulle de också ha tvingat överge en av sina ännu viktigare teser – att det fanns en grundläggande och oöverstiglig skillnad mellan ”trotskismen” och leninismen.

Men en fördomsfri jämförelse mellan Lenins och Trotskijns uppfattningar visar att det under perioden innan februari fanns en hel del som förenade dem. Lenin och Trotskij kom allt närmare i sin misstro mot den ryska borgarklassens revolutionära potential. Det fick dem att dra slutsatsen att revolutionen i Ryssland ända från början skulle överskrida den klassiska borgerliga demokratins begränsningar (i vilket skede var en helt annan fråga). Men gemensamt för båda var också perspektivet att en rad socialistiska revolutioner bland det internationella proletariatet skulle stöda den revolutionära processen i Ryssland.

”Den ryska revolutionen har tillräckliga egna krafter för att segra”, skrev Lenin. ”Men den har inte tillräckliga krafter för att behålla segerns frukter... Den ryska revolutionen behöver icke-ryska *reserver*, den behöver hjälp från sidan. Finns det några sådana reserver att se? Det gör det: det socialistiska proletariatet i väst.” (Lenin, **CW**, band 10, s 330.)

Det säger sig självt att det under de åren också fanns många skillnader mellan deras gemensamma uppfattningar. Just innan februarirevolutionen var Lenin ytterst försiktig i sin bedömning av perspektiven på att upprätta proletariatets diktatur i Ryssland. Han menade att det enda som kunde öppna möjligheter för att revolutionen skulle övergå till sitt socialistiska stadium var proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska ledning, som skulle rensa landet från de feodala kvarlevorna så att det kunde ske en bred och djupgående europeisk och inte asiatisk utveckling av kapitalismen, och på så sätt stärka proletariatet i städerna och på landsbygden. (För en genomgång av denna teori se till exempel **Komplett Samlade verk**, Moskva 1959, band 11, s 1-131. På ryska.)

Och först under de stormiga, revolutionära händelserna i Ryssland i mars-april 1917 drog Lenin själv tillbaka en rad väsentliga teser i sin teori (vilket Trotskij gjorde i lika stor utsträckning med sin teori), och ändrade inriktning till en socialistisk revolution. Som han senare underströk, var det under loppet av dessa förändringar som bolsjevikerna ”löste den borgerligt demokratiska revolutionens frågor under marschen, i förbifarten, som en 'biprodukt' av vårt huvudsakliga och verkliga, vårt *proletärt* revolutionära, socialistiska arbete.” (**Valda verk i 10 band**, band 10, s 375.)

I praktiskt taget alla grundläggande frågor sammanföll alltså Lenins ståndpunkt med Trotskijs slutsatser. För att bli helt övertygad om det räcker det att jämföra Lenins "Brev från fjärran" och "Aprilteser" med den rad artiklar som Trotskij publicerade i slutet av mars och början av april 1917 i New York-tidningarna *Novij Mir* och *Die zukunft*. Det är uppenbart att de två revolutionärernas slutsatser är identiska. (Lenin, **Valda verk i 10 band**, band 6, s 245-92, 311-17. Trotskij, **Verk**, band 3, del 1, Moskva 1925, s 3-23. På ryska.) Man blir med anledning av detta ytterligt förvånad över Volkogonovs slutsats att Trotskij, när han i slutet av maj återvände till Petrograd, "fortfarande inte säkert visste vilka han skulle ansluta sig till – mensjevikerna [? - A P] eller bolsjevikerna", eller på något sätt skulle tala mot Lenins "Aprilteser" vid bolsjevikernas möte 4 april. (Se Volkogonov, **S&T**, del 1, s 58, 67.)

Trotskij hade således ingen som helst anledning att medge att han begått några fel under de föregående årens diskussion med Lenin, oavsett hur mycket Vasetskij och Volkogonov nu må fördöma honom för det. (**Ibid**, s 155, 193-4; Vasetskij, **Likvidering**, s 85.)

Det finns tvärtom anledning att anta att det var Lenin som, efter att ha kommit fram till tanken på en omedelbar socialistisk omvandling i Ryssland, på ett grundläggande sätt omvärderade sin egen tidigare teoretiska diskussion med Trotskij. A A Joffes brev till Trotskij från 16 november 1927 vittnar åtminstone om det. (Detta brev publicerades som förord till två tal som Trotskij höll om Joffes död. [Se Trotskij, **Revolutionära porträtt**, red Y Felsjtinskij, Benson VT: Chalidze Publications 1984, s 229-41.])

I detta brev skrev han bland annat: "Jag har mer än en gång sagt till dig att jag med egna öron hörde hur Lenin deklarerade att det 1905 *inte var han utan du som hade rätt*. Man ljuger inte när man står inför sin egen död, och jag säger dig detta än en gång nu." (Citeras delvis i Deutscher, **Den avväpnade profeten**. Hela brevet finns i Trotskij, **Porträtt** (på ryska).)

Det som diskuterades var givetvis teorin om den permanenta revolutionen. Även om Joffes hågkomster naturligtvis inte är den obestriddiga sanningen, så kan man inte bortse från dem. Joffe var en av bolsjevikpartiets mest hedervärda personer, och han skulle knappast ha gått mot sitt eget samvete minuterna innan sin död.

Hursomhelst har vi slagit fast att februarirevolutionen och den efterföljande revolutionära händelseutvecklingen avlägsnade de teoretiska meningskiljaktigheterna mellan Trotskij och Lenin, och därmed finns det ingen grund för påståendet att skillnaderna mellan "trotskism" och leninism kvarstod.

Men Vasetskij och Volkogonov hänger kvar vid denna tes, och letar ihärdigt efter bekräftelser i den ryska revolutionära rörelsens historia under oktoberrevolutionen och perioden efter oktober. Det är inte förvånande att de i sin längtan efter att bevisa det obevisbara många gånger tvingas ta till fusk. Det gör exempelvis Vasetskij. Efter att ha understrukt att Trotskijs ståndpunkt i oktober "inte var så oavlåtligt negativ som det tidigare har skrivits och sagts" [med andra ord måste den fortfarande anses vara negativ men inte oavlåtligt negativ – A P], så vänder han delvis uppmärksamheten mot de motsättningar som uppkom under förberedelserna av det väpnade upproret. (Vasetskij, **Likvidering**, s 62; *Den nya och aktuella historien*, nr 3 1989, s 142.)

I samband härmed sätter han faktiskt likhetstecken mellan Trotskijs ståndpunkt och Kamenevs och Zinovjevs uppfattning, som, vilket är välkänt, var mot revolutionen. Som bevis använder han Kamenevs välbekanta artikel i tidningen *Novij mir*, där han antydde att "det utöver Kamenev själv och Zinovjev fanns 'ett antal praktiska kamrater' som också var mot upproret." ("Protokoll från RSDAP(b):s centralkommittémöten augusti 1917 – februari 1918", Moskva 1958, s 116.)

Vasetskij citerar detta uttalande och betonar: "Med 'praktiska kamrater' menade han framförallt Trotskij." (Vasetskij, **Likvidering**, s 77.) Varför? Därför att "han undantagslöst knöt frågan om

makten till sovjetkongressen” (**ibid**, s 79). Redan vid Petrogradsovjetens möte 18 oktober, i ett svar på ett antal delegaters fråga om det var möjligt att bolsjevikerna skulle genomföra en väpnad demonstration, hade Trotskij klargjort att det inte tagits något beslut om det men att ”första försök från kontrarevolutionens sida att krossa kongressen, kommer vi att besvara med en skoningslös motoffensiv som vi kommer att föra till sitt slut.” (*Nyheter från den centrala exekutivkommittén och Petrogradsovjeten*, 19 oktober 1917.)

Och så fortsätter han. Men i detta resonemang saknas en detalj.

Allt tyder på att Lenin kände till Trotskijs verkliga ståndpunkt, och han hänvisade till Trotskijs tal med stort gillande, och betraktade den citerade förklaringen som en avledningsmanöver. ”Bara barn skulle inte förstå det”, betonade han. (Lenin, **Complete Collected Works**, band 34, s 423. På ryska.)

Betyder det att det överhuvudtaget inte fanns några motsättningar mellan Lenin och Trotskij på randen till oktoberrevolutionen? Inte alls. Men de var av rent taktisk natur: Trotskij ville bara utnyttja sammankallandet av sovjetkongressen som en laglig mobilisering av massorna. Syftet var att praktiskt garantera rättigheten att agera i rätt ögonblick och inte alls först efter kongressens inledning. Men Lenin uppmanade redan 10 september till ett snabbt maktövertagande.

Om vi håller allt detta i minnet, tror jag att vi helt riktigt har slagit fast att Trotskij jämte Lenin spelade en ledande roll under förberedelserna av oktoberupproret. Denna slutsats blir ännu klarare om vi tar hänsyn till att en stor del av de gamla partikadrerna under perioden efter februarihändelserna inte tänkte sig en socialistisk revolution. I alliansen mellan Lenin och Trotskij spelade naturligtvis Lenin den främsta rollen. Det är därför uppenbart att Trotskij hade all anledning att skriva i sin dagbok: ”Om jag inte hade befunnit mig i Petersburg 1917 hade oktoberrevolutionen skett *under förutsättning att Lenin och hans ledarskap hade funnits där*. Om varken jag eller Lenin hade varit i Petersburg, skulle inte oktoberrevolutionen ha ägt rum: bolsjevikpartiets ledning hade förhindrat den... Om Lenin inte hade varit i Petersburg, skulle jag knappast ha kunnat övervinna de bolsjevikiska ledarnas motstånd, och kampen mot 'trotskismen' (det vill säga mot den proletära revolutionen) skulle ha inletts redan i maj 1917, och utgången av revolutionen skulle ha satts i fråga. Men, jag upprepar, med enbart Lenin skulle oktoberrevolutionen ändå ha segrat.” (Trotskij, **Dagböcker och brev**, red Y Felsjtinskij, Tenafly NJ: Hemitage 1986, s 84-85.)

Självfallet försöker Vasetskij vederlägga denna ståndpunkt. Olyckligtvis för honom på ett ytterst felaktigt sätt. För det första tar han bort första och sista meningen i citatet ovan, och lyckas på så sätt helt förvränga Trotskijs tankar för att än en gång kunna visa på Trotskijs ”storhetsvansinne” (Vasetskij, **Likvidering**, s 73, 94.) För det andra erinrar han om Stalins karakterisering på 20- och 30-talet av Trotskijs agerande i oktober (**ibid**, s 72-73.)

Volkogonov använder liknande metoder. När han till exempel vill visa att Trotskij – i motsats till Lenin – förespråkade hårda åtgärder som ”förtryck och dödsstraff vid fronten” under inbördeskriget, åberopar han återigen ett ”citat” från Trotskijs egna memoarer: ”En armé kan inte byggas upp utan repressalier. Det går inte att leda människomassor in i döden om inte arméledningen har dödsstraffet i sin arsenal. Det är nödvändigt att ställa soldaterna inför valet mellan en möjlig död vid fronten eller en oundviklig död i eftertruppen.” (citeras av Volkogonov, **S&T**, band 1, s 166. *Pravda*, 9 september 1988.)

Det första som slår en är det som hoppas över i citatet. I originalet läggs de tre förslagen fram så här: ”En armé kan inte byggas upp utan repressalier. Det går inte att leda människomassor in i döden om inte arméledningen har dödsstraffet i sin arsenal. Så länge dessa illvilliga svanslösa apor som är så stolta över sina tekniska framsteg – de djur vi kallar människor – så länge de bygger arméer och för krig, kommer befälen att tvingas ställa soldaterna inför valet mellan en möjlig död

vid fronten eller en oundviklig död i eftertruppen.” (Trotskij, **Mitt liv**, på marxistarkiv.se, s 261.)

Men inte ens det är det viktigaste. Frågan avgörs av det faktum att för Trotskij finns det ytterligare en sak: ”Och ändå”, klargör han, ”kan inte arméer bygga på rädsla. Tsarens armé föll inte samman på grund av att den saknade repressalier. Kerenskij försök att rädda den genom att återinföra dödsstraffet innebar bara att han gav den dödsstöten. På ruinerna av det stora kriget byggde bolsjevikerna en ny armé... Den nya arméns starkaste kitt var oktoberrevolutionens idéer...”(**Ibid**, s 261.)

Vi behöver inte ytterligare klargöra att Volkogonovs sätt att kapa och förvränga citatet fullständigt förvrider Trotskij tankar, som framförallt försökte visa skillnaden mellan Röda armén och arméerna i det förgångna.

Här är ännu ett exempel. I boken **Seger och tragedi** skriver Volkogonov en massa om det faktum att Lenin, efter att Trotskij tagits upp i bolsjevikpartiet, var medveten om hans ”politiska trångsynthet”. Tyvärr lägger han praktiskt taget inte fram några fakta som stöd för sitt påstående. Undantaget är ett enda utdrag ur A M Gorkij minnen av ett möte med Lenin, där denne utvärderade Trotskij: ”Ambitiös. Och det är något i honom... inte bra, från Lasalle.” (**Ibid**, band 1, del 1, s 166.)

Denna anmärkning finns faktiskt med i Gorkij verk **V I Lenin**. Men det stod att läsa där först 1931, under perioden av ohämmad kamp mot ”trotskismen”. I Gorkij ursprungliga text talade Lenin om Trotskij på ett helt annat sätt: ”Ja, ja – jag vet! Någon sorts lögner sägs om mina relationer till honom. Det finns mycket lögner om mig och om Trotskij... Och det går knappast att hitta någon annan person som på knappt ett år kan organisera en nästan fullständig armé och även erövra de militära specialisternas respekt. Vi har en sådan person! Han är vår! Men det kommer alltid att finnas idioter! (**Ryska nutida**, Petrograd 1923, s 243.) Den förste bland våra historieforskare som uppmärksammade detta ”iordningställande” av Gorkij memoarer var Y I Korabljev. (Se Korabljev, **Valda verk**, s 61.)

Således visar sig Volkogonovs enda argument för att bevisa att Lenin var fientligt inställd till Trotskij vara utan grund. Dessa grundlösa påståenden återfinns [också] i Vasetskij och Volkogonovs mångskiftande hävdanden att Trotskij fortsatte att tro på ”krigskommunismen” även sedan Ryssland under Lenins ledning hade slagit in på NEP. Och det är knappast någon slump, eftersom det inte finns några som helst bevis för det. På samma sätt är inte Vasetskij utdrag ur Trotskij tal vid det ryska kommunistpartiets nionde kongress (mars-april 1921) särskilt övertygande, eller B Vodolazovs synpunkter (*Vitrysk kommunist*, nr 2 1990, s 57-59, 61), som i sin artikel också använder Trotskij tal vid den nionde kongressen för att kritisera hans åsikter. (Se G Vodolazov, ”Historiens val och historiska alternativ: N Bucharin mot L Trotskij”, **Fredens och socialismens problem**, 1988, s 10.)

Detta sätt att närma sig frågan bortser från den djupgående utveckling som Trotskij ekonomiska uppfattningar genomgick under 1921. När Trotskij väl accepterat NEP som en plötslig omsvängning i organiseringen av den socialistiska ekonomin, så bröt han – liksom andra som haft teorier om den ”militära organiseringen av arbetet”, inklusive Bucharin – definitivt med sina tidigare överförenklade uppfattningar. Framförallt arbetade han vid den tiden aktivt med NEP:s teoretiska och politiska problem, och riktade speciellt uppmärksamheten mot frågan om de ömsesidiga förhållandena mellan planen och marknaden, att öka produktionens effektivitet, minska priset på producerade varor, mätta marknaden och stärka ekonomins statliga sektor. Och Lenin höll med om detta arbete (se Lenin, **Complete Collected Works**, band 54, s 314. På ryska).

Trotskij återvände aldrig till begreppet ”krigskommunism”. Tvärtom avslöjade han oavbrutet misstagen hos de kommunister som ansåg att ekonomin skulle bli bättre med hjälp av sådana metoder. (Se **Den kommunistiska oppositionen i SSSR, 1923-27**, band 2, Benson, VT: Chalidze

1988, s 76.)

Och i samband härmed är det helt omöjligt att hålla med om Volkogonovs försök att bevisa Trotskij's "världskommunistiska" syn på världen med hjälp av hans brev till medlemmarna i det ryska kommunistpartiets centralkommitté och centrala kontrollkommission 8 oktober 1923. Det finns i detta brev inga uppmaningar att "göra politiken gentemot bönderna hårdare", att "militarisera arbetet" och så vidare (som Volkogonov skriver). (Se *Nyheter från SUKP:s centralkommitté*, nr 5 1990, s 165-73.)

Volkogonov gör också ett grovt misstag när han sätter likhetstecken mellan Trotskij's och Preobrazjenskij's ekonomiska teorier. (Se Volkogonov, **S&T**, band 1, del 1, s 194-95.)

En noggrann analys visar att det fanns en principiell skillnad mellan dem. I själva verket var Trotskij inte överens med Preobrazjenskij's viktigaste teorier – Preobrazjenskij var upphovsman till den "grundläggande lagen om primitiv socialistisk ackumulation". I själva verket argumenterade Preobrazjenskij för att man skulle påskynda ökningen av det statliga kapitalet inom industrin på bekostnad av bönderna. Trotskij å sin sida betonade: man måste analysera sambanden mellan värdelagen, regleringen av den privata sektorn och lagen om socialistisk ackumulation "i ett världsekonomiskt sammanhang". I anknytning till detta kommenterade han på ett åskådligt sätt faran för att Preobrazjenskij's metodologiska sätt annars "till sist skulle förvandlas till samma ekonomiska perspektiv" som den stalinistiska uteslutande modellen för den ekonomiska och politiska utvecklingen (**Den kommunistiska oppositionen i SSSR, 1923-27**, band 1, s 225).

Det är välbekant att han var ytterst negativt inställd till en sådan modell, och han deklarerade öppet att Stalins politik var att "skela när man tittar på saker och ting", och att den om den förverkligades "i sinom tid [skulle kunna] leda till att man *kallade* allting som pågår och kommer att pågå inom unionen för socialism, oavsett vad som händer utanför dess gränser." (**Ibid**, band 2, s 145.)

Lika obevisat är Vasetskij's och Volkogonov's resonemang och relativa sanningar om de mål och metoder som Trotskij använde under sin kamp mot den stalinistiska byråkratin på 20- och 30-talet. För dem var det en kamp, eller snarare enbart en "diktators intriger utan stöd", vars syfte var att "utnyttja tanken på socialistisk demokrati" av rent taktiska skäl, i syfte att misskreditera partiets centralkommitté. Enligt deras uppfattning ville Trotskij bara en enda sak: bli ledare för det ryska kommunistpartiet (se Vasetskij, **Likvidering**, s 14, 22-23, 32, 36, 40-41, och Volkogonov, **S&T**, band 1, del 1, s 81, 155, 163, 165).

Vasetskij och Volkogonov anser i detta sammanhang att alla de tal som Trotskij höll under dessa år om att återuppbygga parti- och statsapparaten bara var demagogi, ett försök att avleda partiet från att besluta om de viktigaste uppgifterna för det socialistiska uppbygget. Det är därför helt naturligt att de värderar Stalins manövrar mot Trotskij fullkomligt positivt (se Vasetskij, **Likvidering**, s 42, Volkogonov, **S&T**, band 1, del 2, s 162, 202) och den övergripande inriktningen på Trotskij's egen verksamhet, i synnerhet hans påtvingade landsflykt, som parti- och sovjetfientlig (se Vasetskij, s 43, 50, 100, och Volkogonov, band 1, del 1, s 28, 30, 252).

Allt detta kunde anses vara sant om det inte var för två omständigheter. För det första, när Trotskij 1923 för första gången talade om behovet att vidga den interna partidemokratin, så fanns det ingen anledning för honom att kämpa om makten: han var revolutionens folktalare, hjälten från oktober, ledare och organisatör av Röda armén. Inom det ryska kommunistpartiets ledning ansågs han välförtjänt nog endast vara underordnad Lenin, och ingen av de andra medlemmarna i politbyrå kunde tävla med honom varken i fråga om popularitet eller när det gällde teoretiska insikter. Och om inte Zinovjev, Kamenev och Stalin hade inlett sitt fraktionella arbete mot honom, så skulle han fått stöd från majoriteten av partiets mest inflytelserika aktivister. Och vem vet: kanske just Trotskij skulle ha blivit Lenins efterträdare. (För mer detaljer om detta, se exempelvis V

Nadtotjijev, "Trojka", "De sjus grupp", "Stalin", *Nedelja*, nr 1 1989.)

Och för det andra, Trotskijs ord på 20- och 30-talet om ett godtyckligt byråkratiskt styre i partiet och landet och den allt sämre atmosfären under det stalinistiska tyranniet var faktiskt sanna. Idag vet vi det lika bra som Trotskij. Vi kan naturligtvis precis som tidigare tycka att han var fraktionsmakare och sovjetfientlig. Vi kan anse att Stalins personkult inte hade något samband med partiets och statsapparatus byråkratiska förfall. Men för mig verkar den slutsatsen var grundlös.

I korthet är detta några aspekter hos dagen analys av Trotskij, aspekter som för närvarande verkar vara den viktigaste trenden inom detta historiska område. Och vad beror det på att en del av dess anhängare så allvarligt bryter med sanningen? Jag tror att det beror på den tanketröghet som på det stora hela fullständigt kännetecknar våra sociala vetenskaper. Glasnost har överraskat historikerna. Det har verkat fullständigt olidligt att omvandla medvetandet. Lika viktigt är det faktum att frågan om Trotskijs civila och politiska rehabilitering än idag är olöst. Detta faktum påverkar även många sociala vetenskapsmän. Allt detta vittnar om att vi bara är i inledningen av ett återuppbygge av det förgångna.